

**SECTION 4
CRIMINAL LAW AND PROCESS;
CRIMINALISTICS**

**СЕКЦІЯ 4
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
КРИМІНАЛІСТИКА**

УДК 343.97

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

***Янішевська Катерина Дмитрівна,**
викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
та судочинства ННІ права,
Сумський державний університет*

***Савченко Аліна Володимирівна,**
студентка IV курсу ННІ права,
Сумський державний університет*

Стаття присвячена висвітленню питань профілактики злочинів, які вчиняються неповнолітніми особами, зокрема, дослідженню сучасних заходів запобігання таких правопорушень та знаходженню шляхів запровадження ефективного міжнародного досвіду в практику протидії цьому типу злочинності в Україні.

У роботі з'ясовано, що саме у підлітковому віці юнаки та дівчата стають організаторами чи членами різних неформальних підліткових організацій чи груп, в яких формується особлива мова спілкування «сленг» та застосовується невербальне спілкування. Зазначено, що злочинність неповнолітніх являє собою своєрідний індикатор соціальної ситуації в державі, що якісно і кількісно відрізняється від злочинності дорослих осіб, та який характеризується не тільки соціально-психологічними особливостями, а й правовим статусом в суспільстві.

Також у роботі проаналізовано характерні риси підліткового віку, які впливають на формування їх злочинної поведінки, які полягають у мінливості настрою, наслідування чиеїсь поведінки, жорстоке відношення до своїх жертв, тощо. Зроблено акцент на статистичні дані, які засвідчили зростання злочинності серед неповнолітніх в третині областей України.

У роботі визначено перелік основних державних органів, які здійснюють певні повноваження щодо соціального захисту дітей і профілактики серед них правопорушень. З метою підвищення рівня ефективності боротьби зі злочинністю неповнолітніх було звернуто увагу на міжнародний досвід в аспекті профілактики таких правопорушень.

Також у статті було названі основні напрямки вирішення проблем у профілактиці злочинності неповнолітніх, таких як: викорінення причин і умов, що породжують підліткові злочинні групи, налагодження чіткої взаємодії всіх державних органів, що працюють в напрямі профілактики злочинності неповнолітніх, виявлення дорослих осіб, що втягують

підлітків у злочинну діяльність, вчасно правова поінформованість про караність за правопорушення скоєні, навіть, у підлітковому віці, а також правильне застосування запобіжних заходів щодо неповнолітніх.

Ключові слова : злочинність неповнолітніх, профілактика правопорушень серед дітей, профілактичні заходи.

Yanishevska K. Dm., Savchenko A. V. Some Aspects of Juvenile Crime Prevention. The article is devoted to the prevention of juvenile delinquency, in particular, the study of modern measures for preventing such violations and finding ways to introduce effective international experience into the practice of counteracting this type of crimes in Ukraine.

It was found that adolescent boys and girls could become organizers or members of various informal adolescent organizations or groups where a special language, slang, is formed and nonverbal communication is used. It is noted that juvenile delinquency is a kind of indicator of the social situation in the state that qualitatively and quantitatively differs from the crimes committed by adults, and is characterized both by social and psychological characteristics and the legal status in society.

The paper analyzes the characteristic features of adolescents, which affect the formation of their criminal behavior, which consist in the mood change, imitation of someone's behavior, cruel attitude to their victims, etc. The emphasis is put on statistical data, which showed the growth of crime among minors in a third of the regions of Ukraine.

The article defines the list of the main state bodies exercising certain powers for the social protection of children and prevention of juvenile delinquency. To improve the effectiveness of the fight against juvenile delinquency, attention was drawn to international experience in the aspect of prevention of such offenses.

There are the following main areas of solving problems in the prevention of juvenile delinquency: eradication of causes and conditions that give rise to adolescent criminal groups, establishment of clear interaction of all state bodies working in the area of the prevention of juvenile delinquency, identification of adults involving teenagers in criminal activities, timely legal awareness of the penalties for offenses committed by adolescents, and the correct application of measures for the punishment of minors.

Keywords : juvenile delinquency, crime prevention among children, prevention measures.

Постановка проблеми. У кожній державі однією з домінуючих проблем була і залишається злочинність. Тому вона, в особі уповноважених державних органів постійно працює над покращенням показників боротьби із злочинністю.

На сьогоднішній день фахівці в галузі боротьби зі злочинністю почали бити на сполох з приводу погіршення стану розвитку підростаючого покоління, котре з юних років позбавляє себе знайти гідне місце в суспільстві.

Щоб запобігти злочинності серед неповнолітніх, значимості набуває профілактика неправомірної поведінки, що забезпечить захист суспільства та надасть їм обрати вірний життєвий шлях. Тому наразі потребує ретельного та досконалого розгляду питання запобігання протиправних діянь серед дітей та підлітків на ранніх стадіях.

На даний час в нашій державі відсутня чітко визначена доктрина або державна програма запобігання злочинності серед підростаючого

покоління. Тому було б доцільно дослідити питання скоєння злочинів такими суб'єктами, що надасть можливість проаналізувати чинники виникнення проблеми та спробувати знайти дієві шляхи її профілактики. Адже, благополуччя підлітків – це благополуччя суспільства.

Метою даної статті є дослідження заходів запобігання злочинів неповнолітніх та знаходження шляхів запровадження ефективного міжнародного досвіду в практику протидії цьому типу злочинності в Україні.

Різні аспекти злочинності неповнолітніх досліджувались у працях учених радянської доби та сучасних вітчизняних науковців. Серед них слід виокремити праці Ю. А. Абросимової, Г. А. Аванесова, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, О. І. Бутера, Я. І. Гілинського, І. М. Даньшина, О. М. Джузи, Г. М. Мінковського, В. А. Мозгової, Н. В. Мотунової, В. І. Шакуна, Н. С. Юзікової, О. М. Яковлева, Н. В. Яницької, А. О. Ярового та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Визначення підліткового віку залежить від значних факторів, а саме: від країни проживання, культурно-національних особливостей та статі [3].

Молодь у будь-якому суспільстві є відкритою соціальною системою, яка знаходиться в постійному саморозвитку, включається в різноманітні взаємозв'язки, які існують у ньому. Упродовж життя молода людина стає об'єктом впливу соціальних обставин, сім'ї, освіти, а згодом – і сама справляє реакцію на громадськість.

Підлітковий вік для дитини є новою сходинкою, що передбачає пошук свого місця в суспільстві. Починається розставляння акцентів – сім'я, школа, однолітки, з'являється бажання заслужити повагу ровесників та стати авторитетом [13].

Як правило, саме у підлітковому віці юнаки та дівчата стають організаторами чи членами різних неформальних підліткових організацій чи груп, в яких формується особлива мова спілкування «сленг» та застосовується невербальне спілкування.

Зважаючи на особливий стан психологічного стану підлітків, зміни гормонального характеру в їх організмі, у них з'являється характерна ознака, яка полягає у мінливості настрою. Протягом короткого часу можна прослідкувати його зміну на абсолютно протилежний. Не зважаючи на їх легковажність та бравадний настрій, підлітки є чутливими особами, котрі при нестачі уваги, турботи починають відчувати себе зайвими, і саме тоді у них з'являються думки про таємне життя. Але, слід зауважити, що надмірна опіка і контроль з боку батьків також не гарантує відсутність вказаних проблем, так як тоді підліток почуває себе позбавленим свободи дій, не може бути незалежним та самостійно керувати своєю свободою.

Ще однією з характерних рис підліткового віку є наслідування чієїсь поведінки. В більшості випадків це манери дорослої людини, яка для підлітка є кумиром, взірцем чи просто об'єктом для наслідування. Для підлітка важливо мати «старшого» друга, але незважаючи на важливе місце, все ж таки показовим для цих стосунків є наявність сутичок, грубості, впертості, агресії. Це зумовлюється тим, що підліток відчуває себе дорослим та диктує свої правила гри, на що отримує продовження сприймати його як дитини [8].

Саме тому, для підвищення авторитету серед однолітків, реалізації очікувань в очах дорослих наставників, підтвердження своєї впевненості у

власних силах, підлітки вдаються до аморальних вчинків, які згодом переростають у злочинні дії.

Злочинність неповнолітніх являє собою своєрідний індикатор соціальної ситуації в державі, що якісно і кількісно відрізняється від злочинності дорослих осіб, та який характеризується не тільки соціально-психологічними особливостями, а й правовим статусом в суспільстві.

Згідно статті 21 Кримінального кодексу України, за загальним правилом, суб'єктом злочину є особа, котра досягла 16 років, а в окремих випадках, передбачені ч. 2 ст. 21 – з 14 років [5, с.12].

Неповнолітні у віці від 14 до 18 років, з одного боку, отримали вже належний рівень знань, норм і цінностей, які дозволяють їм бути повноправними членами суспільства, з іншого боку у даному віці відбувається подальша соціалізація особистості.

Злочинності неповнолітніх властиве надмірно жорстоке відношення до своїх жертв. Як правило, підлітки скоюють злочини у співучасті, керуючись корисливими, хуліганськими спонуканнями. Велику підвищену небезпеку для суспільства являє одноосібне вчинення активних дій з боку підлітка, особливо, якщо вони носять протиправний, асоціальний характер. На даний момент у нашій державі все частіше спостерігається процес масового залучення неповнолітніх та молоді до тіньової економіки та організованої злочинності. Підлітки стають маріонетками в руках досвідчених злочинців, що надає їм можливість залишатися непоміченими.

За останніми результатами узагальнення підліткової злочинності в третині областей України відбулося зростання злочинності серед неповнолітніх. Із загальної кількості вчинених злочинів більше 68 % — тяжкі та особливо тяжкі. Звичним явищем стало вчинення умисних тяжких ушкоджень, зґвалтувань, грабежів, що донедавна було не характерним для злочинності неповнолітніх. Як вбачається, злочинні посягання підлітків все частіше носять імпульсивний характер та відрізняються жорстокістю та цинізмом.

Так, протягом 2015 року у скоєнні злочинів взяли участь майже 27,5 тисяч неповнолітніх, що на 3,1 % більше, ніж у 2002 році. Кількість малолітніх правопорушників зросла у 17 регіонах країни. Із цієї кількості майже дві третини не навчалися і не працювали. Вважає те, що підліткова злочинність дедалі набуває більш організованого характеру.

Статистика свідчить, що підліткова злочинність стрімко набирає оберти та прогресує

в сторону зменшення віку злочинців. Так, якщо раніше своє кримінальне життя підлітки розпочинали у 16 років, то на даний час все частіше до рук правоохоронців потрапляють одинадцятирічні діти. Залізти в чужу оселю чи відібрати мобільний телефон у однокласника дітей спонукає, передусім, безгрошів'я та проблеми в родині, а також бажання заявити про себе батькам і суспільству. Працівники правоохоронних органів переконані, що часто підлітки йдуть на злочин, бо впевнені у своїй безкарності. Це пояснюється їхнім незнанням простих елементарних правил щодо караності за злочини.

У загальній злочинності частка злочинів неповнолітніх на Сумщині становить 10%. Жіноча злочинність неповнолітніх співвідноситься із чоловічою у пропорції 1:15, міська до сільської – 3:1; молодшої вікової групи (14-15 років) до старшої (16-17 років) – 1:3. Групові злочини серед неповнолітніх становлять 60-70%; 15% усіх злочинів вчиняється у стані алкогольного та наркотичного сп'яніння. 80% злочинів вчиняють неподалік від свого місця проживання, навчання чи роботи [12].

За даними сектору превентивної діяльності Головного управління Національної поліції у Полтавській області за 12 місяців 2015 року на території області виявлено 472 кримінальних правопорушення, скоєних дітьми або за їх участю, що на 47,5% більше, ніж у минулому році. Значно збільшився кількісний показник кримінальних правопорушень, скоєних у групі разом з дорослими (з 58 до 103, що становить 77,59%).

Станом на 31.12.2015 року на профілактичному обліку Головного управління Національної поліції у Полтавській області «Дитина - правопорушник» перебуває 194 неповнолітні особи [11].

Зважаючи на вищевказані показники, вбачається, що наразі більш необхідним стає питання профілактики злочинів серед неповнолітніх.

Загальносоціальний рівень профілактики злочинності неповнолітніх можна визначити як комплекс великомасштабних заходів, що поліпшують можливості сімейного, шкільного, трудового виховання неповнолітніх, їх дозвілля.

Згідно зі статтею 3 Закону України «Про органи і служби у справах неповнолітніх і спеціальні установи для неповнолітніх», під профілактикою правопорушень серед дітей слід розуміти діяльність органів і служб у справах дітей, спеціальних установ для дітей, спрямовану на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню дітьми правопорушень, а

також позитивний вплив на поведінку окремих дітей на території України, в її окремому регіоні, в сім'ї, на підприємстві, в установі чи організації незалежно від форм власності, за місцем проживання [1].

Метою попередження даного виду злочинності є соціальне і моральне оздоровлення юного покоління, якому належить визначати майбутнє країни.

Статтею 1 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», передбачається, що здійснення соціального захисту дітей і профілактики серед них правопорушень покладається на:

- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, відповідні структурні підрозділи обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад;
- уповноважені підрозділи органів Національної поліції;
- приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції;
- школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти;
- центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я;
- спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України;
- притулки для дітей;
- центри соціально-психологічної реабілітації дітей;
- соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) [1].

Вважається, що позитивного ефекту у профілактиці злочинності серед неповнолітніх, можна досягнути застосовуючи, так звану, ранню профілактику. Раннє попередження злочинів неповнолітніх передбачає залучення батьків у педагогічне виховання, а також впровадження заборонних та обмежувальних заходів (заборону продажу неповнолітнім тютюнових виробів, алкогольної продукції і т. д.).

На сьогодні боротьба зі злочинністю неповнолітніх передбачає координацію зусиль різних державних і суспільних інститутів. У зв'язку з цим пріоритетними напрямками їх діяльності повинні стати:

1. стабілізація політичної та економічної ситуації в країні, скорочення офіційного та

прихованого безробіття, підвищення видатків державного бюджету на соціальну сферу;

2. спеціальне попередження злочинів, спрямованих проти інтересів неповнолітніх;

3. безпосередня профілактика полягає в організації служби соціальної допомоги, залученні до адміністративної та кримінальної відповідальності дорослих, що роблять негативний вплив на неповнолітніх, влаштування в дитячі установи неповнолітніх, які втекли з дому через важку обстановку в сім'ї [6].

Наразі слід вирішити питання координації діяльності усіх державних органів та організацій, що здійснюють попередження злочинів серед неповнолітніх, для чіткого розмежування їх компетенції, здійснення спільних заходів і обміну інформацією.

Проблему профілактики правопорушень серед дітей розглядають переважно як частину педагогічної діяльності, зокрема, у межах навчальних закладів. Проте показники правопорушень вказують, що такої роботи лише в межах навчальних закладів недостатньо.

Для ефективної реалізації ранньої профілактики застосовують безпосередню профілактику, профілактику на момент передзлочинної поведінки та профілактику рецидиву.

Ці етапи профілактики спрямовані на те, щоб відповідно:

- на стадії ранньої профілактики оздоровити середовище і надати допомогу неповнолітнім, котрі опинилися у несприятливих умовах життя до того, як вони потраплять в таке оточення;

- на етапі безпосередньої профілактики не допустити переходу на злочинний шлях та забезпечити виправлення осіб, котрі починають вчиняти правопорушення незлочинного характеру;

- на етапі профілактики на час передзлочинної поведінки не допустити переходу на злочинний шлях і створити умови для виправлення осіб, які систематично вчиняють такі правопорушення;

- на етапі профілактики рецидиву – попередити повторне скоєння злочинів, що вчинялися [9].

До неповнолітніх, яких було помічено у скоєнні правопорушень злочинного характеру, можуть буди застосовані наступні заходи:

- взяття на облік в органах, що здійснюють профілактику злочинів;

- громадський вплив;

- влаштування до спортивно-трудовах таборів і клубів;

- вплив через органи, що розглядають адміністративні правопорушення неповнолітніх,

шляхом попередження, передачі під нагляд, влаштування до спеціальних виховних закладів;

- цивільно-правові заходи (відшкодування збитків).

Заходами правового виховання, що спрямовані на профілактику правопорушень є: надання правових знань педагогами під час викладання предметів; проведення вікторин, тематичних уроків (для молодших школярів); зустрічі з працівниками правоохоронних органів, які можуть відбуватися за місцем навчання дітей або за місцем роботи правоохоронців [10].

Для підвищення рівня ефективності діяльності в даному напрямку було б слушним звернутися до міжнародного досвіду в аспекті профілактики правопорушень серед неповнолітніх, що в результаті б дало змогу покращити кінцеві результати боротьби зі злочинністю в цілому.

Сьогодні в Голландії ніхто вже не дискутує з приводу закритих виховних закладів інтернатного і тим більше виправного характеру. Кожен міський округ має: притулок на кілька ночей для тих, хто відчуває тимчасові неприємності; притулок для короткострокового "перепочинку" від сімейної кризи; пансіонати з тривалим проживанням, пов'язаних з реалізацією програми підготовки до самостійного життя, незалежного від батьків [7].

У французькій моделі ювенальної юстиції особливістю є те, що центральною та найважливішою ланкою, як профілактичної роботи, так і офіційного правосуддя є суддя, що вирішує подальшу долю дитини. Причому він займається не лише правопорушниками, а й дітьми, котрі потрапили в соціально небезпечні ситуації ще до вчинення протиправного діяння. Він намагається налагодити контакт із дитиною, а потім спільно з нею шукає шляхи виходу із ситуації, що склалася.

На ранній стадії профілактики важливе значення приділяється формуванню і навчанню дітей необхідних навичок та надання допомоги при вирішенні життєво важливих проблем. Тому широкого розповсюдження у Великобританії, Австрії, Канаді та США набула шкільна програма «Швидкий курс» (FastTrack). Метою програмних заходів даного курсу є запобігання негативних відхилень у поведінці дітей 1-6 класів, що формувалися у домашньому, шкільному оточенні й у середовищі однолітків [4].

Шкільна програма OlweusBullyingPreventionProgram (BPP) спрямована на скорочення і запобігання насильству. Вона була розроблена та запроваджена у Норвегії. В результаті ефективності даної програми було виявлено

значне скорочення випадків насильницьких та хуліганських дій, зменшення показників крадіжок, вандалізму й вживання алкогольних напоїв серед школярів-учасників.

В Ірландії широко застосовується обмеження дозвілля неповнолітніх, що вчиняють правопорушення чи злочини. Ці заходи реалізують спеціальні установи і школи, де особи, котрі вчинили правопорушення, злочин або мають асоціальні прояви у поведінці, проводять вільний від навчання час. До такого процесу залучаються і батьки із соціально неприйнятною поведінкою [2].

В США діє програма проти наркотиків Project Towards No Drug Abuse: TND (Project TND) заснована на моделі мотивація-навички-прийняття рішень. Дана програма була розроблена для профілактики зловживання наркотиків неповнолітніми старших класів (14-19 років) виправних та альтернативних шкіл. Основними цілями такої програми є зменшення або повне викорінення вживання алкоголю, тютюну, марихуани і тяжких наркотиків та скорочення або ліквідація носіння зброї.

Висновки. Протягом свого життя кожен підліток під впливом різних факторів формує свої ідеали і цінності. Чинниками ж, що обумовлюють злочини неповнолітніх, вважаються неналежне виховання у сімейному та шкільному оточенні, відсутність бажання займатися суспільно корисною працею, негативний вплив оточуючого середовища та недоліки у діяльності правоохоронних органів. Тому для покращення ситуації в даній сфері слід налагодити чітку

взаємодію всіх державних органів, що працюють в напрямі профілактики злочинності неповнолітніх. Успішність цієї роботи буде досягнута, якщо держава в особі уповноважених органів буде спрямовувати свої зусилля на викорінення причин і умов, що породжують підліткові злочинні групи, так як більшість правопорушень малолітніми здійснюється саме таким чином.

Для попередження злочинності неповнолітніх вагоме значення також має виявлення дорослих осіб, що втягують підлітків у злочинну діяльність, вчасно правова поінформованість про караність за правопорушення скоєні, навіть, у підлітковому віці, а також правильне застосування запобіжних заходів щодо неповнолітніх. Саме застосування в комплексі зазначених заходів сприятиме зниженню рівня підліткової злочинності та криміногенної ситуації в країні в цілому.

Враховуючи, що підліткова злочинність являє собою резерв дорослої злочинності, держава має більше уваги приділяти дітям, більш інтенсивніше реалізовувати проекти громадських організації щодо організації дозвілля дітей, посилити контроль за тими державними органами, які мають відповідати за роботу з неповнолітніми, працюючи з ними індивідуально, а не загалом. І лише після реалізації всіх названих заходів ситуації щодо профілактики злочинності неповнолітніх може покращитися.

Тому на даний час важливо, щоб суспільство збагнуло їх необхідність та сприяло плідній співпраці з державними та місцевими органами влади в цьому напрямку.

Використана література :

1. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей [Електронний ресурс] : Закон України від 24.01.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – [Режим доступу] : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80>.
2. Children and the criminal justice system in Ireland [Електронний ресурс]. – [Режим доступу] : <http://www.citformation.ie/en>.
3. Визначення терміну - підліток // Вікіпедія – вільна енциклопедія. [Електронний ресурс]. – [Режим доступу] : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%96%D0%B4%D0%B%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BA>
4. Колесник М. О. Зарубіжний досвід у сфері протидії злочинності неповнолітніх і перспективи його впровадження в Україні / М. О. Колесник / Науковий вісник Херсонського державного університету. – Випуск 6-1. Том 3. – 2014. – с. 5.
5. Кримінальний кодекс України. – С.: ТОВ «ВВП НОТІС», 2015. – 188 с.
6. Кримінологія. Попередження злочинності неповнолітніх / Pravodom - правовий портал.[Електронний ресурс]. – [Режим доступу] : <http://pravodom.com/kriminologija/9/248-properedzhennya-zlochinnosti-nepovnolitnix>
7. Алексеева Л. С. Соціальна реабілітація підлітків : досвід Голландії / Л. С. Алексеева // Социс. – № 1. – 2014.
8. Павелкін Р. В. Вікова психологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Р. В. Павелкін. – К. : Кондор, 2011. - 468 с.

9. Профілактика злочинів : підруч. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; За заг.ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужи.–К. : Атіка, 2011. – 720 с.
10. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх / Нововоронцовське РУЮ Херсонської області. [Електронний ресурс]. – [Режим доступу] : <http://novovoronzovka.just.ks.ua/metodichnirekomendatsiyi/profilaktika-pravoporushen-sered-nepovnolitnih.html>.
11. Стан злочинності серед неповнолітніх у Полтавській області [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Полтавської обласної державної адміністрації. – 2015. – [Режим доступу] : <http://www.adm-pl.gov.ua/news/stan-zlochinnosti-sered-nepovnolitnih-u-poltavskiy-oblasti>.
12. Сумна статистика : в Україні зросла кількість підліткової злочинності / Оксана Тропотяга 24 канал. – 2016. [Електронний ресурс]. – [Режим доступу] : http://24tv.ua/sumna_statistika_
13. Черниш Н. Соціологія. Курс лекцій. – Львів : Кальварія, 2014.